

Poniatowski, Michał

Dyskryminacja ze względów religijnych w zakresie zatrudnienia i pracy w kontekście art. 194 polskiego Kodeksu karnego z 1997 roku

Studia Redemptorystowskie nr 10, 460-475

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Michał Poniatowski
UKSW – Warszawa

DYSKRYMINACJA ZE WZGLĘDÓW RELIGIJNYCH W ZAKRESIE ZATRUDNIENIA I PRACY W KONTEKŚCIE ART. 194 POLSKIEGO KODEKSU KARNEGO Z 1997 ROKU

- Słowa kluczowe:** wolność religijna, prawa pracowników, dyskryminacja religijna, odpowiedzialność karna
- Keywords:** religious freedom, workers' rights, religious discrimination, criminal responsibility
- Schlüsselwörter:** Religionsfreiheit, Arbeitnehmerrechte, religiöse Diskriminierung, strafrechtliche Haftung

Wprowadzenie

Wolność religijna jest jednym z podstawowych praw człowieka, albowiem wynika ona bezpośrednio z godności osoby ludzkiej¹. Wolność ta została uznana w wielu konstytucjach współczesnych państw, w szczególności demokra-

¹ Por. art. 53 w zw. z art. 30 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz. U. 1997 nr 78, poz. 483 ze zm.), zwana dalej również Konstytucją z 1997 roku. Por. także O. Fumagalli Carulli, *La libertà religiosa. Magistro della Chiesa cattolica, normativa internazionale, violazioni della prassi, dialogo interreligioso* „Ius Ecclesiae” 22 (2010) 2, s. 386; N. Kłączyńska, *Dyskryminacja religijna a prawno-karna ochrona wolności sumienia i wyznania*, Wrocław 2005, s. 21; J. Krukowski, *Kościelne prawo publiczne w Europie i w Polsce*, w: *Kościół w życiu publicznym. Teologia polska i europejska wobec nowych wyzwań*, t. I: *Wykłady i wprowadzenia do dyskusji grupowych*, red. K. Góźdź, K. Klauza, C. Rychlicki, H. Słotwińska, P. Szczur, Lublin 2004, s. 416; tenże, *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 2000, s. 88–89; M. Makarska, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w Kodeksie karnym z 1997 roku*, Lublin 2005, s. 18; H. Misztal, *Konstytucyjne gwarancje wolności sumienia i religii*, w: A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2008, s. 63; P. Sobczyk, *Kościół a wspólnota polityczna*, Warszawa 2005, s. 100; L. Spinelli, *Il diritto pubblico ecclesiastico dopo il Concilio Vaticano II. Problemi e prospettive*, Milano 1982, s. 68; K. Warchałowski, *Ochrona karna i cywilna wolności sumienia i wyznania*, w: J. Krukowski, K. Warchałowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2000, s. 293. Należy zauważyć, iż również Sobór Watykański II stwierdził w n. 9 Deklaracji o wolności religijnej *Dignitatis humanae*: „To, co ten Sobór Watykański głosi o prawie człowieka do wolności religijnej, ma fundament w godności osoby, której wymagania pełniej ukazały się rozumowi ludzkiemu poprzez doświadczenie wieków”. Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Tekst polski. Nowe tłumaczenie*, red. M. Przybył, Poznań 2002, s. 416. Por. także Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Declaratio de libertate religiosa Dignitatis humanae*, 7 grudnia 1965, AAS 58 (1966), s. 935.

tycznych². Została uznana również w polskiej Konstytucji z 1997 roku³, a także w licznych ratyfikowanych umowach międzynarodowych⁴, aktach normatywnych rangi ustaw⁵ i rozporządzeń⁶.

² Przykładowo, w Afryce wolność religijna została uznana m.in. w art. 15 ust. 1 konstytucji Republiki Południowej Afryki z 4 lutego 1997 roku (por. *Konstytucja Republiki Południowej Afryki*, tłum. A. Wojtyczek-Bonnand, K. Wojtyczek, Warszawa 2006, s. 54). Spośród krajów Ameryki Południowej wolność religijna została uznana m.in. w art. 5 konstytucji Brazylii z 5 października 1988 roku (por. *Konstytucja Federacyjnej Republiki Brazylii*, tłum. A. Wojtyczek-Bonnand, Warszawa 2004, s. 47). Natomiast w Europie wolność religijna została uznana m.in. w: art. 40 konstytucji Chorwacji z 22 grudnia 1990 roku (por. *Konstytucja Republiki Chorwacji*, tłum. T. M. Wójcik, M. Petryńska, Warszawa 2007, s. 29); art. 15 ust. (1) konstytucji Czech z 16 grudnia 1992 roku (por. *Konstytucja Republiki Czeskiej*, tłum. M. Kruk, Warszawa 1994, s. 73); § 68 konstytucji Danii z 5 czerwca 1953 roku (por. *Konstytucja Królestwa Danii*, tłum. M. Grzybowski, Warszawa 2002, s. 57); § 40 konstytucji Estonii z 28 czerwca 1992 roku (por. *Konstytucja Estonii*, tłum. A. Puu, Warszawa 2000, s. 39); art. 11 konstytucji Finlandii z 11 czerwca 1999 roku (por. *Konstytucja Finlandii*, tłum. S. Sagan, V. Serzhanova, Rzeszów 2003, s. 52–53); art. 16 konstytucji Hiszpanii z 27 grudnia 1978 roku (por. *Konstytucja Hiszpanii*, tłum. T. Mołdawa, Warszawa 2008, s. 34); art. 6 ust. 1 konstytucji Holandii z 28 marca 1814 roku (por. *Konstytucja Królestwa Holandii*, tłum. A. Głowacki, Warszawa 2003, s. 34); art. 44 ust. 2 pkt 1° konstytucji Irlandii z 1 lipca 1937 roku (por. *Konstytucja Irlandii*, tłum. S. Grabowska, Warszawa 2006, s. 77); art. 63 konstytucji Islandii z 17 czerwca 1944 roku (por. *Konstytucja Republiki Islandii*, tłum. S. Sagan, Rzeszów 2006, s. 50); art. 26 konstytucji Litwy z 25 października 1992 roku (por. *Konstytucja Republiki Litewskiej*, tłum. H. Wisner, Warszawa 2006, s. 38); art. 19 konstytucji Luksemburga z 17 października 1868 roku (por. *Konstytucja Wielkiego Księstwa Luksemburga*, tłum. S. Sagan, V. Serzhanova, Rzeszów 2005, s. 77); art. 99 konstytucji Łotwy z 15 lutego 1922 roku (por. *Konstytucja Republiki Łotewskiej*, tłum. P. Kierończyk, Warszawa 2001, s. 52); art. 40 ust. 1 konstytucji Malty z 21 września 1964 roku (por. *Konstytucja Malty*, tłum. J. Winczorek, Warszawa 2007, s. 49); § 2 konstytucji Norwegii z 17 maja 1814 roku (por. *Konstytucja Królestwa Norwegii*, tłum. J. Osiński, Warszawa 1996, s. 23); art. 41 ust. 1 konstytucji Portugalii z 2 kwietnia 1974 roku (por. *Konstytucja Republiki Portugalskiej*, tłum. A. Wojtyczek-Bonnand, Warszawa 2000, s. 57); art. 28 konstytucji Rosji z 12 grudnia 1993 roku (por. *Konstytucja Federacji Rosyjskiej*, tłum. A. Kubik, Warszawa 2000, s. 46); art. 24 konstytucji Słowacji z 1 września 1992 roku (por. *Konstytucja Republiki Słowackiej*, tłum. K. Skotnicki, Warszawa 2003, s. 49–50); art. 15 konstytucji Szwajcarii z 18 kwietnia 1999 roku (por. *Konstytucja Federalna Konfederacji Szwajcarskiej*, tłum. Z. Czeszejko-Sochacki, Warszawa 2000, s. 45); § 60 konstytucji Węgier z 18 sierpnia 1949 roku (por. *Konstytucja Republiki Węgierskiej*, tłum. H. Donath, Warszawa 2002, s. 71); art. 19 konstytucji Włoch z 27 grudnia 1947 roku (por. *Konstytucja Republiki Włoskiej*, tłum. Z. Witkowski, Warszawa 2004, s. 62).

³ Por. art. 53 Konstytucji z 1997 roku.

⁴ Por. art. 55 lit. c) Karty Narodów Zjednoczonych z 26 czerwca 1945 roku (Dz. U. 1947 nr 23, poz. 90 ze zm.); art. 9 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 roku (Dz. U. 1993 nr 61, poz. 284 ze zm.); art. 18. Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 19 grudnia 1966 roku (Dz. U. 1977 nr 38, poz. 167 ze zm.). Ponadto istotnym aktem normatywnym, który ma wpływ na ochronę wolności religijnej, jest Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z 28 lipca 1993 roku (Dz. U. 1998 nr 12, poz. 42). Zgodnie z jego preambułą, za fundament rozwoju wolnego i demokratycznego społeczeństwa uznano poszanowanie godności osoby ludzkiej i jej praw. Tym samym wskazano również na źródło wolności religijnej, które jest niezależne od woli ustawodawcy, gdyż wynika z samej istoty człowieka.

⁵ Por. art. 1–7 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z 17 maja 1989 roku (tekst jedn. Dz. U. 2005 nr 231, poz. 1965 ze zm.).

⁶ Por. § 1 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 2 września 2003 roku w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z usług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. 2003 nr 159, poz. 1546).

Ze względu na swoją rangę wolność religijna pozostaje pod ochroną różnych dyscyplin prawa. m.in. prawa karnego. Zagadnienie tego typu ochrony jest tematem opracowań⁷ wielu autorów, takich jak: Wojciech Janyga⁸, Natalia Kłaczyńska⁹, Małgorzata Makarska¹⁰, Andrzej Wąsek¹¹. W tym zakresie pomocne są również liczne komentarze do Kodeksu karnego z 1997 roku¹².

Wolność religijna może być uzewnętrzniana zarówno prywatnie, jak i publicznie¹³. Może być również uzewnętrzniona w miejscu pracy. Rodzi się zatem praktyczne pytanie: czy w ramach czynu zabronionego opisanego w art. 194 polskiego Kodeksu karnego z 1997 roku¹⁴ mieści się również dyskryminacja ze względów religijnych w zakresie zatrudnienia i pracy?

Przedmiotem niniejszego artykułu będzie przedstawienie tak określonego typu odpowiedzialności. Analiza nie będzie dotyczyła odpowiedzialności wynikającej z prawa pracy¹⁵ ani z prawa cywilnego¹⁶.

1. Dyskryminacja ze względów religijnych w zakresie zatrudnienia i pracy

Zakaz jakiegokolwiek dyskryminacji został uznany za jedno z podstawowych zasad prawa pracy¹⁷. Zgodnie z art. 11³ KP: „Jakakolwiek dyskryminacja w zatrud-

⁷ W artykule wykorzystano część niepublikowanego dotąd opracowania, które powstało w wyniku badań własnych prowadzonych w ramach zatrudnienia autora przez UKSW w Warszawie (M. Poniatowski, *Ochrona karna wolności religijnej*, Warszawa 2011, mps).

⁸ Por. P. Janyga, *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych w polskim prawie karnym w świetle współczesnego pojmowania wolności sumienia i wyznania*, Warszawa 2010.

⁹ Por. N. Kłaczyńska, *Dyskryminacja religijna...*, dz. cyt.

¹⁰ Por. M. Makarska, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia...*, dz. cyt.

¹¹ Por. A. Wąsek, *Ochrona uczuć religijnych w prawie karnym*, w: *Prawo wyznaniowe III Rzeczypospolitej*, red. H. Misztal, Lublin–Sandomierz 1999, s. 77–102; tenże, *Przestępstwa przeciwko przekonaniom religijnym de lege lata i de lege ferenda*, „Państwo i Prawo” 50 (1995) 5/593, s. 27–41.

¹² *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117–221*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, t. I, Warszawa 2010; *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2010; *Kodeks karny. Komentarz*, red. T. Bojarski, Warszawa 2009; *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, red. M. Mazgawa, Warszawa 2010.

¹³ Por. art. 53 ust 2 Konstytucji z 1997 roku. Por. także P. Sobczyk, *Kościół a wspólnota...*, dz. cyt., s. 133–138.

¹⁴ Por. art. 194 ustawy z 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny. Ustawa zwana dalej KK lub Kodeks karny.

¹⁵ Por. art. 18^{3d} ustawy z 26 czerwca 1974 roku Kodeks pracy (tekst jednolity Dz. U. z 1998 roku nr 21, poz. 94 ze zm.), zwanej dalej KP; art. 13 i 16 ustawy z 3 grudnia 2010 roku o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (Dz. U. z 2010 roku nr 254, poz. 1700), zwanej dalej uRT.

¹⁶ Por. art. 23 i 24 ustawy z 23 kwietnia 1964 roku Kodeks cywilny (Dz. U. nr 16, poz. 93, ze zm.), zwanej dalej KC.

¹⁷ Por. Rozdział II KP. Sąd Najwyższy w wyroku z 11 kwietnia 2006 roku (sygn. akt I PK 169/05, publ. OS- NP 2007/7–8/93, LEX nr 248044) stwierdził wprost, że: „Dyskryminacja jest nieuchronnie związana z naruszeniem godności człowieka, której poszanowanie jest nakazem nie tylko prawnym (art. 30 Konstytucji RP; art. 11³ KP), lecz również moralnym”. Warto podkreślić, iż jednym z obowiązków pracodawcy jest przeciwdziałanie dyskryminacji w zatrudnieniu m.in. ze względu na religię. Por. art. 94 pkt 2b) KP.

nieniu, bezpośrednia lub pośrednia, w szczególności ze względu na (...) religię (...) jest niedopuszczalna¹⁸. Można zatem wyróżnić dwa rodzaje dyskryminacji: bezpośrednią i pośrednią. Ustawodawca przedstawił ich definicje legalne. Dyskryminacja bezpośrednia istnieje wtedy, gdy pracownik z jednej lub z kilku przyczyn określonych w art. 18^{3a} § 1 KP był, jest lub mógłby być traktowany w porównywalnej sytuacji mniej korzystnie niż inni pracownicy¹⁹. Dyskryminacja pośrednia zaś ma miejsce wtedy, gdy na skutek pozornie neutralnego postanowienia, zastosowanego kryterium lub podjętego działania występują lub mogłyby wystąpić niekorzystne dysproporcje albo szczególnie niekorzystna sytuacja w zakresie nawiązania i rozwiązania stosunku pracy, warunków zatrudnienia, awansowania oraz dostępu do szkolenia w celu podnoszenia kwalifikacji zawodowych wobec wszystkich lub znacznej liczby pracowników należących do grupy wyróżnionej ze względu na jedną lub kilka przyczyn określonych w art. 18^{3a} § 1 KP, chyba że postanowienie, kryterium lub działanie jest obiektywnie uzasadnione ze względu na zgodny z prawem cel, który ma być osiągnięty, a środki służące ku temu są właściwe i konieczne²⁰.

Pojęcie to było również przedmiotem analizy Sądu Najwyższego. Zgodnie z wyrokiem z 19 października 2010 roku²¹: „Zasada niedyskryminacji w stosunkach pracy wyrażona wprost w art. 113 k.p., rozumiana jest jako niedopuszczalne różnicowanie sytuacji prawnej pracowników według negatywnych kryteriów, takich jak płeć, wiek, niepełnosprawność, rasa, religia, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkowa itp. Za dyskryminację uznaje się bezprawne pozbawienie lub ograniczenie praw pracownika wynikających ze stosunku pracy albo nierównomierne traktowanie pracowników ze względu na wskazane wyżej kryteria, a także przyznanie z tych względów niektórym pracownikom

¹⁸ Por. także art. 1 ust. 1 Konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy z 25 czerwca 1958 roku dotyczącej dyskryminacji w zakresie zatrudnienia i wykonywania zawodu (Dz. U. 1961 nr 42, poz. 218 ze zm.); art. 1 ust. 1 Konwencji z 15 grudnia 1960 roku w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty (Dz. U. 1964 nr 40, poz. 268 ze zm.).

¹⁹ Por. art. 18^{3a} § 3 KP. Należy zwrócić uwagę, iż zgodnie z art. 3 pkt 1 uRT poprzez dyskryminację bezpośrednią rozumie się sytuację, w której osoba fizyczna ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną jest traktowana mniej korzystnie niż jest, była lub byłaby traktowana inna osoba w porównywalnej sytuacji.

²⁰ Por. art. 18^{3a} § 4 KP. Zgodnie zaś z art. 3 pkt 2 uRT poprzez dyskryminację pośrednią rozumie się sytuację, w której dla osoby fizycznej ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną na skutek pozornie neutralnego postanowienia, zastosowanego kryterium lub podjętego działania występują lub mogłyby wystąpić niekorzystne dysproporcje lub szczególnie niekorzystna dla niej sytuacja, chyba że postanowienie, kryterium lub działanie jest obiektywnie uzasadnione ze względu na zgodny z prawem cel, który ma być osiągnięty, a środki służące osiągnięciu tego celu są właściwe i konieczne.

²¹ Sygn. akt II PK 71/10, publ. LEX nr 687018.

mniejszych praw niż te, z których korzystają inni pracownicy znajdujący się w takiej samej sytuacji faktycznej i prawnej²².

Katalog przyczyn dyskryminacji określony w art. 18^{3a} § 1 KP ma charakter otwarty. W szczególności należy zaliczyć do niego takie powody, jak: płeć, wiek, niepełnosprawność, rasa, religia, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkowa, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientacja seksualna. Przyczyna dyskryminacji w postaci wyznania została zatem *expressis verbis* wyrażona przez ustawodawcę.

Należy zauważyć, że obecna treść Kodeksu pracy jest zgodna z ustawą z 3 grudnia 2010 roku o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania²³, której przepisów rozdziału 1 i 2 nie stosuje się do pracowników w obszarze uregulowanym przepisami Kodeksu pracy²⁴.

Zakaz dyskryminacji odnosi się do sytuacji, w których między pracodawcą i pracownikiem została zawarta umowa o pracę, bądź gdy umowa taka nie została formalnie zawarta, jednak pracownik w rzeczywistości wykonuje pracę (np. na podstawie umowy cywilnoprawnej)²⁵.

Dyskryminacja z powodów religijnych nie ma miejsca w ściśle określonych przez prawo sytuacjach²⁶. W praktyce wyłączenie to dotyczy najczęściej zatrudniania pracowników przez Kościoły i inne związki wyznaniowe. Zgodnie z 18^{3b} KP: „Nie stanowi naruszenia zasady równego traktowania ograniczanie przez kościoły i inne związki wyznaniowe, a także organizacje, których etyka opiera się na religii, wyznaniu lub światopoglądzie, dostępu do zatrudnienia, ze względu na religię, wyznanie lub światopogląd, jeżeli rodzaj lub charakter wykonywania działalności przez kościoły i inne związki wyznaniowe, a także organizacje powoduje, że religia, wyznanie lub światopogląd są rzeczywistym i decydującym wymaganiem zawodowym stawianym pracownikowi, proporcjonalnym do osiągnięcia zgodnego z prawem celu zróżnicowania sytuacji tej osoby; dotyczy to również wymagania od zatrudnionych działania w dobrej wierze i lojalności wobec etyki kościoła, innego związku wyznaniowego oraz organizacji, których etyka opiera się na religii, wyznaniu lub światopoglądzie”²⁷.

²² Por. także wyrok Sądu Najwyższego z 10 września 1997 roku (sygn. akt I PKN 246/97, publ. OS- NP 1998/12/360, LEX nr 32795); wyrok Sądu Najwyższego z 12 marca 2010 roku (sygn. akt II PK 279/09, publ. LEX nr 602247).

²³ Ustawa weszła w życie 1 stycznia 2011 roku.

²⁴ Por. art. 2 ust. 2 uRT. Należy jednak stwierdzić, iż ograniczenie to nie jest precyzyjne, albowiem zgodnie z 4 pkt 2) tej ustawy stosuje się ją w zakresie warunków podejmowania i wykonywania działalności gospodarczej lub zawodowej, w tym w szczególności w ramach stosunku pracy albo pracy na podstawie umowy cywilnoprawnej. Por. także art. 8 ust. 1 pkt 2) uRT.

²⁵ Por. art. 22 § 1–1² KP oraz L. Florek, T. Zieliński, *Prawo pracy*, Warszawa 2005, s. 60–61.

²⁶ Por. art. 18^{3b} KP oraz art. 5 uRT.

²⁷ Por. także art. 5 pkt 7) uRT.

Przedstawienie wszelkich możliwych sposobów dyskryminacji religijnej w zatrudnieniu i pracy nie jest możliwe. Można sformułować jedynie przykładowy katalog tych naruszeń, co uczynił również ustawodawca w art. 18^{3b} § 1 KP, na podstawie którego: „Za naruszenie zasady równego traktowania w zatrudnieniu, z zastrzeżeniem § 2–4, uważa się różnicowanie przez pracodawcę sytuacji pracownika z jednej lub kilku przyczyn określonych w art. 18^{3a} § 1, którego skutkiem jest w szczególności:

- 1) odmowa nawiązania lub rozwiązanie stosunku pracy,
 - 2) niekorzystne ukształtowanie wynagrodzenia za pracę lub innych warunków zatrudnienia albo pominięcie przy awansowaniu lub przyznawaniu innych świadczeń związanych z pracą,
 - 3) pominięcie przy typowaniu do udziału w szkoleniach podnoszących kwalifikacje zawodowe
- chyba że pracodawca udowodni, że kierował się obiektywnymi powodami”.

Do powyższego katalogu można dodać także różnicowanie w innych uprawnieniach pracowniczych (np. prawo do urlopu). Sąd Najwyższy w wyroku z 5 października 2007 roku²⁸ wyjaśnił, iż: „Do naruszenia zasady równego traktowania pracowników (art. 112 k.p.) i zasady niedyskryminacji w zatrudnieniu (art. 113 k.p.) może dojść wtedy, gdy różnicowanie sytuacji pracowników wynika z zastosowania przez pracodawcę niedozwolonego kryterium, a więc w szczególności, gdy dyferencjacja praw pracowniczych nie ma oparcia w odrębnościach związanych z ciężącymi obowiązkami, sposobem ich wypełnienia czy też kwalifikacjami”.

Warto podkreślić, iż w obecnym stanie prawnym ciężar dowodu dotyczący braku naruszenia zakazu dyskryminacji ciąży na pracodawcy, a nie na osobie, która z faktu dyskryminacji wywodzi skutki prawne. Tym samym nie ma zastosowania regulacja zawarta w art. 6 KC, którego przepisy w prawie pracy należy stosować odpowiednio, a nie wprost²⁹.

2. Ochrona karna przed dyskryminacją ze względów religijnych w aktach normatywnych II Rzeczypospolitej i Polski Ludowej

Przestępstwa dyskryminacji z powodów wyznaniowych nie przewidziano *explicite* w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z 11 lipca 1932 roku Kodeks karny³⁰, jak również w dekreście z 13 czerwca 1946 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa³¹. Taki czyn

²⁸ Sygn. akt II PK 14/07, publ. OSNP 2008/21–22/311, LEX nr 465075.

²⁹ Por. art. 300 KP.

³⁰ Dz. U. 1932 nr 60, poz. 571 ze zm.

³¹ Dz. U. 1946 nr 30, poz. 192 ze zm.

zabroniony został zawarty dopiero w dekrete z 5 sierpnia 1949 roku o ochronie wolności sumienia i wyznania³², zgodnie z którym: „Kto ogranicza obywatela w jego prawach ze względu na jego przynależność wyznaniową, przekonania religijne lub bezwyznaniowość, podlega karze więzienia do lat 5”³³. Należy zauważyć, iż dekret ten, podobnie jak wyżej wspomniany akt normatywny z 13 czerwca 1946 roku, był szczególnie restrykcyjny, ponieważ został sformułowany w istocie jako narzędzie walki władzy państwa totalitarnego z Kościołem³⁴. Znamienne, iż w art. 7 § 4 przewidziano nawet karę śmierci. Z drugiej strony, niektóre przepisy dekretu (np. art. 2) miały charakter fasadowy, a ich celem było jedynie poprawienie wizerunku władzy³⁵.

Ustawa z 19 kwietnia 1969 roku Kodeks karny³⁶ inkorporowała część dekretu z 5 sierpnia 1949 roku o ochronie wolności sumienia i wyznania³⁷. Przepis o przestępstwo dyskryminacji religijnej zostało jedynie nieznacznie zmodyfikowane. Na podstawie art. 192 pkt 1 tego kodeksu: „Kto ogranicza obywatela w jego prawach ze względu na jego bezwyznaniowość lub przynależność wyznaniową, podlega karze pozbawienia wolności do lat 5”.

Praktyka władz komunistycznych odbiegała jednak często od litery prawa. Trafne jest stanowisko Józefa Krukowskiego, który twierdzi: „W okresie PRL, gdy państwo narzucało społeczeństwu światopogląd materialistyczny, karalność czynów z tytułu ochrony wolności sumienia i wyznania była wykorzystywana do zwalczania kościoła i dyskryminowania ludzi wierzących. Takim założeniem ideologicznym służył kodeks karny z 19 kwietnia 1969 r. (...). Jakkolwiek deklarował on równouprawnienie obywateli bez względu na stosunek do religii, to faktycznie zapewniał szczególną ochronę bezwyznaniowości. Ochrona prawa do wolności sumienia i wyznania była ograniczona nadrzędną zasadą, iż ma ona służyć interesom państwa socjalistycznego, które narzucało społeczeństwu ideologię ateistyczną”³⁸.

Należy zauważyć, iż w porównaniu z Kodeksem karnym z 1969 roku w Kodeksie karnym z 1997 roku znacznie zmniejszyła się liczba czynów zabronionych przeciwko wolności sumienia i wyznania³⁹. Zmiana to niewątpliwie

³² Dz. U. 1949 nr 45, poz. 334. Por. także A. Wąsek, *Ochrona uczuć...*, dz. cyt., s. 77.

³³ Art. 2 pkt 1) dekretu z 5 sierpnia 1949 roku o ochronie wolności sumienia i wyznania.

³⁴ Por. A. Wąsek, *Ochrona uczuć...*, dz. cyt., s. 77–78; T. Szymański, G. Jędrejek, *Ochrona uczuć religijnych w prawie polskim*, Warszawa 2002, s. 50.

³⁵ Por. A. Wąsek, *Ochrona uczuć...*, dz. cyt., s. 78.

³⁶ Dz. U. 1969 nr 13, poz. 94 ze zm.

³⁷ Por. A. Wąsek, *Ochrona uczuć...*, dz. cyt., s. 79.

³⁸ J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2008, s. 263.

³⁹ Por. W. Wróbel, *Uwagi wprowadzające do rozdziału XXIV: Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. A. Zoll, t. II: *Komentarz do art. 117–277 k.k.*, Warszawa 2008, s. 541.

wynika z przemian ustrojowych i zastąpienia modelu komunistycznego państwa totalitarnego modelem państwa demokratycznego.

3. Przestępstwo dyskryminacji religijnej w Kodeksie karnym z 1997 roku

3.1. Uwagi ogólne

W Kodeksie karnym z 1997 roku katalog przestępstw przeciwko wolności sumienia i wyznania zawiera rozdział XXIV⁴⁰. Katalog ten otwiera tzw. przestępstwo dyskryminacji religijnej. Zgodnie z art. 194 KK: „Kto ogranicza człowieka w przysługujących mu prawach ze względu na jego przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”⁴¹.

Przedmiotem ochrony w art. 194 KK jest równość praw osób bez względu na ich przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość⁴². Przepis ten chroni także prawo do zachowania określonego światopoglądu religijnego, obejmującego wyznawanie danej religii albo niewyznawanie żadnej⁴³.

Przestępstwo dyskryminacji religijnej ścigane jest z oskarżenia publicznego⁴⁴.

⁴⁰ W Kodeksie karnym z 1997 roku przesunięto przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w porównaniu do Kodeksu karnego z 1969 roku (z rozdziału XXVIII do rozdziału XXIV). Nie było to działanie przypadkowe, albowiem zgodnie z uzasadnieniem Kodeksu karnego z 1997 roku przesunięcie świadczy o randze wolności sumienia i wyznania jako podstawowego dobra prawnego. Por. A. Wąsek, *Ochrona uczuć...*, art. cyt., s. 80–81. Por. także T. Fedorszczak, *Przestępstwa przeciwko religii na ziemiach polskich w latach 1918–1998*, w: *Prawo wyznaniowe. Przeszłość i teraźniejszość. Materiały XI Konferencji historyków państwa i prawa. Kowary, 6–8 września 2007 roku*, red. J. Koredczuk, Wrocław 2008, s. 89; K. Warchałowski, *Ochrona karna i cywilna...*, art. cyt., s. 292; J. Wojciechowska, *Komentarz do rozdziału XXIV: Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117–221*, dz. cyt., s. 887.

⁴¹ Krytycznie wobec kryminalizacji przewidzianej w art. 194 KK wypowiedział się A. Wąsek, którego zdaniem: „Kryminalizowanie wszelkich ograniczeń człowieka w jego prawach ze względu na jego przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość, zakładając nawet dobrą wolę ustawodawcy pragnącego szeroko chronić przy pomocy sankcji prawa karnego wolność sumienia i wyznania, jest przedsięwzięciem sprzecznym z racjonalnie pojmowanymi zadaniami współczesnego prawa karnego”. A. Wąsek, *Ochrona uczuć...*, art. cyt., s. 82.

⁴² Por. P. Stanisławski, *Środki ochrony wolności sumienia i wyznania*, w: A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, dz. cyt., s. 113–114; J. Piórkowska-Flieger, *Komentarz do art. 194*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. T. Bojarski, dz. cyt., s. 397. Por. także art. 32 Konstytucji z 1997 roku.

⁴³ Por. P. Kozłowska-Kalisz, *Komentarz do art. 194*, w: *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, dz. cyt., s. 399; W. Wróbel, *Komentarz do art. 194*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, dz. cyt., s. 542.

⁴⁴ Por. art. 194 KK w zw. z art. 9 § 1 KPK. Por. także J. Piórkowska-Flieger, *Komentarz do art. 194*, art. cyt., s. 398; P. Stanisławski, *Środki ochrony...*, art. cyt., s. 113; J. Wojciechowska, M. Królikowski, *Komentarz do art. 194*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117–221*, dz. cyt., s. 893; W. Wróbel, *Komentarz do art. 194*, art. cyt., s. 545.

3.2. Podmiot przestępstwa

Odpowiedzialność karną za czyn określony w art. 194 KK może ponieść jedynie człowiek, który ukończył 17 lat⁴⁵. Przestępstwo dyskryminacji religijnej jest przestępstwem powszechnym⁴⁶. Oznacza to, że jego sprawcą może być każda osoba odpowiadająca ogólnym cechom podmiotu przestępstwa⁴⁷. Nie musi ona przynależać do danej wspólnoty religijnej ani do żadnej innej⁴⁸. Sprawcą może być m.in. sam pracodawca będący osobą fizyczną, przełożeni, współpracownicy, a także wspólnicy zatrudniającej spółki głosujący za uchwałą zakazującą zatrudniania lub nakazującą zatrudnianie osób określonego wyznania.

3.3. Strona podmiotowa przestępstw

Strona podmiotowa (subiektywna) przestępstwa obejmuje zjawiska psychiczne, które muszą towarzyszyć stronie przedmiotowej, czyli zewnętrznemu zachowaniu się sprawcy, i które wyrażają stosunek psychiczny sprawcy do czynu⁴⁹.

Czyn zabroniony określony w art. 194 KK może zostać popełniony jedynie umyślnie⁵⁰. Przestępstwo dyskryminacji religijnej może zostać popełnione tylko z zamiarem bezpośrednim, o czym świadczy ustawowy zwrot „ze względu na przynależność wyznaniową lub bezwyznaniowość”⁵¹. Prawidłowe jest stanowi-

⁴⁵ Por. art. 10 §1 KK. Por. także M. Makarska, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia...*, dz. cyt., s. 74.

⁴⁶ Por. art. 194 KK. Por. także M. Bojarski, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, w: *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, red. M. Bojarski, Warszawa 2010, s. 506; M. Gałązka, A. Kalisz, *Prawo karne materialne. Wybrane przepisy części szczególnej, tablice poglądowe*, Szczytno 2008, s. 162; A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2011, s. 525; P. Kozłowska-Kalisz, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 400; J. Piórkowska-Flieger, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 398; P. Stanisz, *Środki ochrony...*, dz. cyt., s. 113; R.A. Stefański, *Prawo karne materialne. Część szczególna*, Warszawa 2009, s. 243; J. Wojciechowska, M. Królikowski, *Komentarz do art. 194...*, dz. cyt., s. 891; W. Wróbel, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 542.

⁴⁷ Por. L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2003, s. 63.

⁴⁸ Por. R.A. Stefański, *Prawo karne...*, dz. cyt., s. 243. Por. także M. Makarska, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia...*, dz. cyt., s. 74.

⁴⁹ Por. L. Gardocki, *Prawo karne*, dz. cyt., s. 74.

⁵⁰ Por. art. 194 w zw. z art. 8 w zw. z art. 9 § 1 KK. Por. także M. Filar, *Komentarz do art. 194*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2010, s. 930; M. Gałązka, A. Kalisz, *Prawo karne...*, dz. cyt., s. 162; J. Krukowski, *Polskie prawo...*, dz. cyt., s. 264; M. Makarska, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia...*, dz. cyt., s. 76; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 445; tenże, *Prawo karne*, dz. cyt., s. 525; P. Stanisz, *Środki ochrony...*, dz. cyt., s. 113; R.A. Stefański, *Prawo karne...*, dz. cyt., s. 243; K. Warchałowski, *Ochrona karna...*, dz. cyt., s. 293; J. Wojciechowska, M. Królikowski, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 892.

⁵¹ Por. A. Marek, *Kodeks karny*, dz. cyt., s. 445; tenże, *Prawo karne*, dz. cyt., s. 525. Por. także M. Gałązka, A. Kalisz, *Prawo karne...*, dz. cyt., s. 162; M. Filar, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 930; M. Makarska, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia...*, dz. cyt., s. 77; P. Stanisz, *Środki ochrony...*, dz. cyt., s. 114; R.A. Stefański, *Prawo karne...*, dz. cyt., s. 243; J. Wojciechowska, M. Królikowski, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 892; W. Wróbel, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 544.

ska Patrycji Kozłowskiej-Kalisz, twierdzącej, iż: „Wprowadzenie określonej motywacji do ustawowych znamion przestępstwa przesądza, że może ono zostać popełnione jedynie umyślnie z zamiarem bezpośrednim”⁵². Należy zauważyć, iż głównym motywem sprawcy przestępstwa określonego w art. 194 KK są poglądy osoby dyskryminowanej⁵³.

Sprawca przestępstwa dyskryminacji religijnej musi chcieć ograniczyć człowieka w przysługujących mu prawach ze względu na jego przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość. Dowodzenie zamiaru sprawcy jest trudne, albowiem jak wskazuje doświadczenie życiowe, zazwyczaj ukrywa on swoje prawdziwe intencje⁵⁴.

Sprawca przestępstwa określonego w art. 194 KK musi być w chwili jego popełnienia poczytalny⁵⁵.

3.4. Strona przedmiotowa przestępstwa

Zakres przedmiotowy przestępstwa określonego w art. 194 KK obejmuje jedynie wolność religijną w aspekcie indywidualnym⁵⁶. W doktrynie panuje pogląd, iż dyskryminacja polega na odmiennym traktowaniu ludzi znajdujących się w takiej samej sytuacji, gdy nie ma obiektywnie racjonalnej podstawy takiego zróżnicowania⁵⁷. Dyskryminacja z powodów wyznaniowych może przejawić się przykładowo w postaci odmowy zatrudnienia z uwagi na przekonania religijne kandydata⁵⁸.

Przynależność wyznaniowa oznacza zespół określonych cech przesądających o uczestnictwie w określonej wspólnocie religijnej⁵⁹. Niektórzy autorzy uwa-

⁵² P. Kozłowska-Kalisz, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 400. Por. także J. Wojciechowska, M. Królikowski, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 892.

⁵³ Por. W. Wróbel, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 544.

⁵⁴ Por. J. Krukowski, *Polskie prawo...*, dz. cyt., s. 264.

⁵⁵ Por. art. 31 § 1 KK.

⁵⁶ Por. J. Krukowski, *Polskie prawo...*, dz. cyt., s. 264.

⁵⁷ Por. tamże; M. Makarska, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia...*, dz. cyt., s. 82; K. Warchałowski, *Ochrona karna...*, dz. cyt., s. 292; J. Wojciechowska, M. Królikowski, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 889. Zdaniem N. Kłaczyńskiej: „Dyskryminacja religijna to ograniczanie praw podmiotu ze względu na jego stosunek do religii”. Por. N. Kłaczyńska, *Dyskryminacja religijna...*, dz. cyt., s. 82–83.

⁵⁸ Por. L. Gardocki, *Prawo karne...*, dz. cyt., s. 247. Należy zauważyć, iż zgodnie z art. 18^{3b} §4 ustawy z 26 czerwca 1974 roku Kodeks pracy (Dz. U. 1974 nr 24, poz. 141 ze zm.): „Nie stanowi naruszenia zasady równego traktowania ograniczanie przez kościoły i inne związki wyznaniowe, a także organizacje, których etyka opiera się na religii, wyznaniu lub światopoglądzie, dostępu do zatrudnienia ze względu na religię, wyznanie lub światopogląd, jeżeli rodzaj lub charakter wykonywania działalności przez kościoły i inne związki wyznaniowe, a także organizacje powoduje, że religia, wyznanie lub światopogląd są rzeczywistym i decydującym wymaganiem zawodowym stawianym pracownikowi, proporcjonalnym do osiągnięcia zgodnego z prawem celu zróżnicowania sytuacji tej osoby; dotyczy to również wymagania od zatrudnionych działania w dobrej wierze i lojalności wobec etyki kościoła, innego związku wyznaniowego oraz organizacji, których etyka opiera się na religii, wyznaniu lub światopoglądzie”.

⁵⁹ Por. K. Warchałowski, *Ochrona karna...*, dz. cyt., s. 292.

żają, iż chodzi tu o wyznania legalnie działające w Polsce⁶⁰. Związek z daną religią może być nie tylko formalny, ale także materialny⁶¹. Natomiast bezwyznaniowość oznacza brak przynależności do określonej wspólnoty religijnej i brak wyznawania jakiegokolwiek religii⁶².

Ograniczanie, o którym mowa w art. 194 KK, może przybrać formę umniejszenia, uszczuplenia, a także całkowitego pozbawienia przysługujących uprawnień ze względu na przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość danego człowieka⁶³. O tym, że w pojęciu „ograniczanie” mieści się również pozbawienie, decyduje argumentacja logiczna (*argumentum a minori ad maius*)⁶⁴. Należy się zgodzić ze stanowiskiem Patrycji Kozłowskiej-Kalisz, która uważa, iż ograniczenie to może dotyczyć praw bezpośrednio wynikających z przynależności wyznaniowej albo bezwyznaniowości, jak również praw niemających związku z tą przynależnością, jeżeli sprawca ogranicza je z uwagi na przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość pokrzywdzonego⁶⁵.

Przestępstwo to nie jest popełnione w przypadku uprzywilejowania jednostki ze względu na przynależność wyznaniową lub bezwyznaniowość⁶⁶. Nie stanowi go również wprowadzenie kryterium wyznaniowości w przypadku działalności związków wyznaniowych ze środków własnych⁶⁷. Przykładowo, związki wyznaniowe mogą zatrudnić w charakterze organisty osobę, która nie tylko musi odznaczać się zdolnościami muzycznymi, ale także przynależnością do danego związku wyznaniowego.

Przestępstwo dyskryminacji religijnej może mieć formę działania (np. sprawca umyślnie zatrudnia wyłącznie osoby konkretnego wyznania), jak i zaniechania (np. sprawca nie udziela urlopu wypoczynkowego danej osobie ze względu na jej przekonania religijne)⁶⁸.

⁶⁰ Por. R. A. Stefański, *Prawo karne...*, dz. cyt., s. 243.

⁶¹ Por. W. Wróbel, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 545.

⁶² Por. P. Kozłowska-Kalisz, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 400; R. A. Stefański, *Prawo karne...*, dz. cyt., s. 243; J. Wojciechowska, M. Królikowski, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 891; W. Wróbel, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 545.

⁶³ Por. M. Filar, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 929; P. Kozłowska-Kalisz, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 399; M. Makarska, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia...*, dz. cyt., s. 86; R. A. Stefański, *Prawo karne...*, dz. cyt., s. 242–243; W. Wróbel, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 543.

⁶⁴ Por. J. Piórkowska-Flieger, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 397; R. A. Stefański, *Prawo karne...*, dz. cyt., s. 243.

⁶⁵ Por. M. Bojarski, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia...*, dz. cyt., s. 507; P. Kozłowska-Kalisz, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 399–400; M. Makarska, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia...*, dz. cyt., s. 87; J. Piórkowska-Flieger, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 397; R. A. Stefański, *Prawo karne...*, dz. cyt., s. 243; J. Wojciechowska, M. Królikowski, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 890; W. Wróbel, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 543.

⁶⁶ Por. R. A. Stefański, *Prawo karne...*, dz. cyt., s. 243.

⁶⁷ Por. W. Wróbel, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 543.

⁶⁸ Por. M. Filar, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 929; M. Gałązka, A. Kalisz, *Prawo karne...*, dz. cyt., s. 162; M. Makarska, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia...*, dz. cyt., s. 86; A. Marek,

Analizowane przestępstwo ma charakter skutkowy (materialny), albowiem dla jego zaistnienia konieczne jest faktyczne ograniczenie kogoś w przysługujących mu prawach ze względu na jego przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość⁶⁹.

Możliwy jest pomijalny zbieg przestępstw określonych w art. 194 i 119 § 1 KK. W takim przypadku zastosowanie będzie miał art. 119 KK⁷⁰. Natomiast zbieg kumulatywny może nastąpić, gdy zachowanie sprawcy wypełnia znamiona przestępstwa określonego w art. 194 i 196, 231, 257 lub 262 KK⁷¹. Andrzej Marek uważa, iż nie zachodzi kumulatywny zbieg między art. 194 i 257 KK⁷².

3.5. Formy popełnienia przestępstwa

3.5.1. Formy zjawiskowe popełnienia przestępstwa

Przestępstwo dyskryminacji religijnej może zostać popełnione bezpośrednio przez jedną osobę (sprawstwo) albo więcej osób działających wspólnie (współsprawstwo)⁷³. Może się go dopuścić również osoba, która kieruje wykonaniem czynu zabronionego przez inną osobę lub wykorzystuje uzależnienie innej osoby od siebie i poleca jej wykonanie takiego czynu (sprawstwo kierownicze). Sprawstwo w tej formie ma dwie odmiany: 1) sprawstwo kierownicze *sensu stricto*, które polega na podporządkowaniu wykonawców sprawcy kierowniczemu; 2) sprawstwo kierownicze w formie polecenia, które polega na wykorzystaniu zależności⁷⁴.

Karalne jest również podżeganie do popełnienia przestępstwa. Według Kodeksu karnego, polega ono na nakłanianiu kogoś do popełnienia przestępstwa. Podżeganie może mieć postać wyłącznie zamiaru bezpośredniego⁷⁵. Nie będzie miało ono zatem miejsca, jeżeli wynika z zamiaru ewentualnego. Podżegacz odpowiada za swój czyn w granicach zagrożenia przewidzianego za sprawstwo⁷⁶.

Kodeks karny, dz. cyt., s. 445; tenże, *Prawo karne*, dz. cyt., s. 525; K. Warchałowski, *Ochrona karna...*, dz. cyt., s. 293; J. Wojciechowska, M. Królikowski, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 890; P. Stanisławski, *Środki ochrony...*, dz. cyt., s. 114.

⁶⁹ Por. M. Gałązka, A. Kalisz, *Prawo karne...*, dz. cyt., s. 162; P. Kozłowska-Kalisz, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 400; J. Krukowski, *Polskie prawo...*, dz. cyt., s. 265; M. Makarska, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia...*, dz. cyt., s. 88–89; J. Piórkowska-Flieger, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 397–398; J. Wojciechowska, M. Królikowski, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 890.

⁷⁰ Por. P. Kozłowska-Kalisz, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 400; J. Wojciechowska, M. Królikowski, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 892.

⁷¹ Por. P. Kozłowska-Kalisz, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 400; J. Piórkowska-Flieger, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 397; W. Wróbel, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 545.

⁷² Por. A. Marek, *Kodeks karny*, dz. cyt., s. 445.

⁷³ Por. art. 18 § 1 KK.

⁷⁴ Por. L. Gardocki, *Prawo karne*, dz. cyt., s. 91–92.

⁷⁵ Por. art. 18 § 2 KK. Por. także L. Gardocki, *Prawo karne*, dz. cyt., s. 94.

⁷⁶ Por. art. 19 § 1 KK.

Odpowiedzialności karnej podlega również osoba, która pomaga w popełnieniu przestępstwa dyskryminacji religijnej⁷⁷. W odróżnieniu od podżegania pomocnictwo może przybrać formę zamiaru bezpośredniego lub pośredniego⁷⁸.

Pomocnik, tak jak podżegacz, odpowiada za swój czyn w granicach zagrożenia przewidzianego za sprawstwo⁷⁹. Jednakże sąd, wymierzając karę za pomocnictwo, może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary⁸⁰.

3.5.2. Formy stadialne popełnienia przestępstwa

Przy przestępstwie dyskryminacji religijnej, podobnie jak przy innych przestępstwach, wyróżnić można formy stadialne popełnienia przestępstwa, do których zalicza się: zamiar, przygotowanie, usiłowanie, dokonanie⁸¹. Nie przy każdym popełnieniu przestępstwa dyskryminacji religijnej spełnione zostaną wszystkie wskazane wyżej formy (tzw. pochod przestępstwa)⁸².

Jak już wspomniano, zamiar sprawcy przestępstwa dyskryminacji religijnej może być bezpośredni. Sama intencja bez spełnienia kolejnych form nie jest karalna, ponieważ nie doszło do czynu⁸³.

Przygotowanie ma miejsce wtedy, gdy sprawca w celu popełnienia czynu zabronionego podejmuje czynności mające stworzyć warunki umożliwiające jego dokonanie, w szczególności w tymże celu wchodzi w porozumienie z inną osobą, uzyskuje lub przysposabia środki, zbiera informacje lub sporządza plan działania⁸⁴. Przygotowanie do popełnienia przestępstwa dyskryminacji religijnej nie jest karalne⁸⁵.

Karalne zaś jest usiłowanie popełnienia przestępstwa dyskryminacji religijnej zgodnie z art. 13 § 1 KK. Usiłowanie odnosi się zarówno do działania, jak i zaniechania⁸⁶. Jeżeli sprawca dobrowolnie odstąpił od dokonania go lub zapobiegł skutkowi stanowiącemu znamię czynu zabronionego, to nie podlega karze za usiłowanie⁸⁷.

⁷⁷ Zgodnie z art. 18 § 3 KK: „Odpowiada za pomocnictwo, kto w zamiarze, aby inna osoba dokonała czynu zabronionego, swoim zachowaniem ułatwia jego popełnienie, w szczególności dostarczając narzędzie, środek przewozu, udzielając rady lub informacji; odpowiada za pomocnictwo także ten, kto wbrew prawemu, szczególnemu obowiązkowi niedopuszczenia do popełnienia czynu zabronionego swoim zachowaniem ułatwia innej osobie jego popełnienie”.

⁷⁸ Por. L. Gardocki, *Prawo karne*, dz. cyt., s. 95.

⁷⁹ Por. art. 19 § 1 KK.

⁸⁰ Por. art. 19 § 2 KK.

⁸¹ Por. L. Gardocki, *Prawo karne*, dz. cyt., s. 88.

⁸² Por. tamże, s. 101.

⁸³ Por. art. 1 § 1 KK.

⁸⁴ Por. art. 16 § 2 KK.

⁸⁵ Por. art. 16 § 2 w zw. z art. 194 KK.

⁸⁶ Por. L. Gardocki, *Prawo karne...*, dz. cyt., s. 103.

⁸⁷ Por. art. 15 § 1 KK.

Na podstawie art. 1 § 1 KK karalne jest dokonanie czynu zabronionego określonego w art. 194 KK.

3.6. Sankcja karna

Sprawcy przestępstwa dyskryminacji religijnej grozi kara grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności w wymiarze do dwóch lat. Kara może zostać przez sąd nadwycieczajnie złagodzona lub obostrzona⁸⁸. W związku z tym przestępstwo dyskryminacji religijnej ma charakter występku⁸⁹.

Karę za popełnione przestępstwo dyskryminacji religijnej sąd wymierza według swojego uznania zgodnie z art. 53 KK⁹⁰. W związku z tym, że ustawodawca w art. 194 KK przewidział możliwość wyboru rodzaju kary, sąd orzeka karę pozbawienia wolności bez jej warunkowego zawieszenia tylko wtedy, gdy inna kara lub środek karny nie może spełnić celu kary⁹¹.

Jeżeli zostaną spełnione przesłanki określone w art. 60 § 2 KK, sąd może zastosować nadwycieczajne złagodzenie kary i wymierzyć grzywnę, karę ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności⁹².

Sąd może warunkowo zawiesić wykonanie orzeczonej kary przewidzianej w art. 194 KK, jeżeli jest to wystarczające dla osiągnięcia wobec sprawcy celów kary, a w szczególności zapobieżenia powrotowi do przestępstwa⁹³. Może on także warunkowo umorzyć postępowanie, jeżeli zostaną spełnione przesłanki określone w art. 66 § 1 KK⁹⁴. Sąd może odstąpić od wymierzenia kary za popełnione

⁸⁸ Por. rozdział VI KK.

⁸⁹ Por. art. 7 KK.

⁹⁰ Na podstawie art. 53 KK: „§ 1. Sąd wymierza karę według swojego uznania, w granicach przewidzianych przez ustawę, bacząc, by jej dolegliwość nie przekraczała stopnia winy, uwzględniając stopień społecznej szkodliwości czynu oraz biorąc pod uwagę cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa. § 2. Wymierzając karę, sąd uwzględnia w szczególności motywację i sposób zachowania się sprawcy, popełnienie przestępstwa wspólnie z nieletnim, rodzaj i stopień naruszenia ciężących na sprawcy obowiązków, rodzaj i rozmiar ujemnych następstw przestępstwa, właściwości i warunki osobiste sprawcy, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa i zachowanie się po jego popełnieniu, a zwłaszcza staranie o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie w innej formie społecznemu poczuciu sprawiedliwości, a także zachowanie się pokrzywdzonego. § 3. Wymierzając karę, sąd bierze także pod uwagę pozytywne wyniki przeprowadzonej mediacji pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą albo ugodę pomiędzy nimi osiągniętą w postępowaniu przed sądem lub prokuratorem”.

⁹¹ Por. art. 58 § 1 KK.

⁹² Por. art. 60 § 6 pkt 3) KK.

⁹³ Por. art. 69 § 1 w zw. z art. 194 KK. Por. także W. Wróbel, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 545.

⁹⁴ Zgodnie z art. 66 § 1 KK: „Sąd może warunkowo umorzyć postępowanie karne, jeżeli wina i społeczna szkodliwość czynu nie są znaczne, okoliczności jego popełnienia nie budzą wątpliwości, a postawa sprawcy niekaranego za przestępstwo umyślne, jego właściwości i warunki osobiste oraz dotychczasowy sposób życia uzasadniają przypuszczenie, że pomimo umorzenia postępowania będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni przestępstwa”.

przestępstwo dyskryminacji religijnej, jeżeli równocześnie orzeka środek karny⁹⁵, a cele kary zostaną przez ten środek spełnione⁹⁶.

3.7. Przedawnienie

Karalność przestępstwa dyskryminacji religijnej ustaje, jeżeli od czasu jego popełnienia minęło pięć lat⁹⁷. Jeżeli w tym okresie wszczęto postępowanie przeciwko osobie, karalność popełnionego przez nią przestępstwa ustaje z upływem kolejnych pięciu lat od zakończenia wyżej wspomnianego okresu pięciu lat od popełnienia przestępstwa⁹⁸. Przedawnienie wykonania kary następuje zaś, jeżeli od uprawomocnienia się wyroku skazującego upłynęło dziesięć lat⁹⁹.

Zakończenie

W świetle obowiązującego prawa polskiego czyn polegający na dyskryminacji ze względów religijnych w zakresie zatrudnienia i pracy jest zabroniony przez prawo karne. Chroni ono zatem wolność religijną, będącą jednym z podstawowych praw człowieka. Ochrona ta odnosi się także do sytuacji, w których nie została zawarta formalna umowa o pracę, jednakże jest ona w rzeczywistości wykonywana.

Oceniając zbieg przepisów prawa karnego i prawa pracy, należy zwrócić uwagę na ich kolizję w zakresie ciężaru dowodu dotyczącego zaistnienia dyskryminacji ze względów religijnych. W świetle art. 42 ust. 3 Konstytucji z 1997 roku ciężar dowodu przyjęty w prawie pracy nie może dotyczyć postępowania karnego, w którym oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu.

Należy uznać, iż sankcja karna przewidziana w art. 194 KK jest adekwatna do wagi chronionego dobra. Jednakże w praktyce sądy na podstawie tego przepisu powinny chronić nie tylko wiernych nielicznych pod względem podmiotowym związków wyznaniowych, ale także wiernych tradycyjnych chrześcijańskich związków wyznaniowych.

⁹⁵ Por. art. 39 KK.

⁹⁶ Por. art. 59 § 1 KK. Por. także J. Wojciechowska, M. Królikowski, *Komentarz do art. 194*, dz. cyt., s. 893.

⁹⁷ Por. art. 101 § 1 pkt 4) w zw. z art. 194 KK.

⁹⁸ Por. art. 102 w zw. z art. 101 § 1 pkt 4) w zw. z art. 194 KK.

⁹⁹ Por. art. 103 § 1 w zw. z art. 194 KK.

Summary

Discrimination on religious grounds in employment and work in the context of article 194 polish Penal Code of 1997

The article applies to criminal liability arising from religious discrimination in employment. In article was presented the types of discrimination and the circumstances in which differentiation of the rights of people on religious grounds does not mean discrimination.

In the next part of article were presented the regulations of the criminal law on religious discrimination in the period 1918–1997. Then was analyzed the crime of article 194 polish Criminal Code of 1997 and the problems resulting from the collision of labor law and criminal law in this area.

Michał Poniatowski – adwokat, adwokat kościelny, doktor nauk prawnych, adiunkt Wydziału Prawa Kanonicznego UKSW, senator UKSW, Prezes Studenckiej Poradni Prawnej UKSW.